

Delftse Dierenroute

een stadswandeling langs dierenbeelden en ornamenten

DELFT ALS DIERENMUSEUM

Delft, stad van historie, van Delfts blauw, van koopmanschap, beroemde schilders en wetenschappers. Van Calvé. En natuurlijk van Willem van Oranje.

Wat heeft dat alles met dieren te maken?

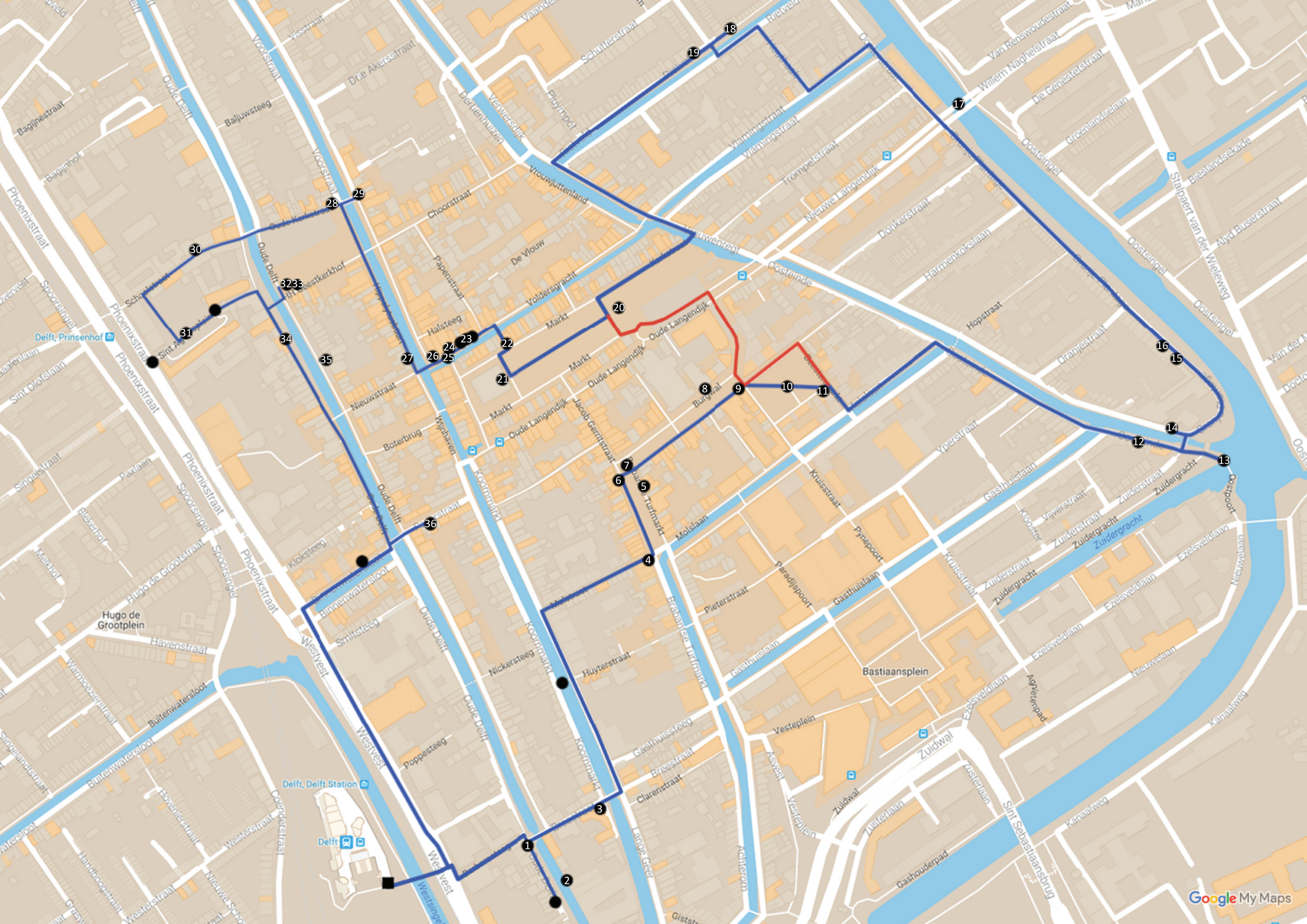
Niets en toch alles. Want waar geschiedenis over mensen gaat, gaat hij ook over dieren. En geschiedenis van een stad is verweven met die van de dieren in die stad. Dat zie je terug in straatnamen (Beestenmarkt, Koepoortbrug, Visstraat om er maar een paar te noemen), in beelden, gevelstenen, reliëfs en wapenschilden. Wanneer je de hier beschreven dierenroute in Delft loopt, zul je veel dieren aantreffen die zijn verbonden met de geschiedenis van Delft. En zo ook weer meer te weten komen over de Delftenaren zelf.

Maak kennis met de stier op de Beestenmarkt, ontdek de dieren op het Gemeenlandshuis en breng een bezoek aan Willem van Oranje en zijn hond die beiden op het praalgraf (1623) in de Nieuwe Kerk liggen. Op www.oudeennieuwekerkdelft.nl, kun je de openingstijden en prijzen bekijken.

De route start bij het NS-station Delft en is 4,1 km lang. Je kunt ervoor kiezen om de route in te korten vanaf punt 11. Dan loop je van punt 11 naar punt 20. De route wordt dan 2,8 km lang.

Wij wensen je veel plezier met deze wandeling!

Henny van Rij & Anke Willemstein

START

Verlaat station Delft aan de zijde van het busstation en steek via de brug links de gracht over. Ga vervolgens de trambaan over en dan rechts voor je de Barbarasteeg in. Aan het einde van de Barbarasteeg ga je rechts de Oude Delft op. Op nr. 53 is een rode leeuw in het wapenschild van de provincie Zuid-Holland te zien.

1. Wapenschild van de provincie Zuid-Holland

Oude Delft 53

Het wapenschild op dit woonhuis uit de 17^e eeuw is van de provincie Zuid-Holland. De Latijnse tekst 'Vigilate deo confidente' betekent 'Waakt, vertrouwend op God'. Het wapenschild is geïnspireerd door het wapenschild van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden dat weer is gebaseerd op het wapenschild van het graafschap Holland uit de 12^e eeuw. De rode leeuw komt je tijdens deze wandeling vaker tegen.

Verderop aan je linkerhand staat het robuuste Armamentarium met daarop een groot gevelreliëf.

2. Gevelreliëf op Armamentarium (1692)

Johannes Blommendael (1650-1707), Oude Delft

Oorspronkelijk was het gebouw een stadstimmerwerf. Het Armamentarium werd opgericht als wapenarsenaal van Holland en West-Friesland. Het hele complex behoorde tot de opslagloodsen van de Republiek en de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC). Bovenaan is het wapenschild van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden te zien. Daaronder staat de Romeinse oorlogsgod Mars met zijn linkerhand op de kop van de leeuw. Hiermee toont Mars zijn macht.

Mars is omgeven door kanonnen, oorlogstroeën en wapenschilden waarop ook dieren staan. Het wapenschild links is van Nicolaas Stoop (1697 - 1750) en bevat de kop van een zwijn, het wapen rechtsboven is van Willem Fabricius (1642 - 1708) en bevat twee kreeften en het wapen rechtsonder is van Simon van Beaumont (1640 - 1726) en bevat een zwarte leeuw.

Wapenschilden kom je tijdens deze wandeling veelvuldig tegen. De oorsprong ligt in de Middeleeuwen toen ridders in steeds zwaardere harnassen werden gehuld. Voor de herkenbaarheid van vriend en vijand kreeg iedere ridder een eigen uniek teken op zijn wapenschild. Deze tekens werden uitgebreid naar o.a. documenten, gevelstenen, banieren en grafstenen. Naast de persoonlijke wapenschilden ontstonden later ook (adellijke) familiewapens en kozen steden, gilden en belangrijke burgers een wapen. Ook staten kregen een wapen, waarbij meestal gebruik werd gemaakt van het wapen van de vorst. De wapenschilden verwezen naar de naam van de drager en soms naar het beroep van de drager. Vaak werd op het wapenschild een dier afgebeeld vanwege zijn symbolische betekenis of werd het wapenschild geflankeerd door dieren, meestal arenden of leeuwen.

Iets verderop rechts, op de Oude Delft nr. 39, tref je het wapenschild van de VOC (1631) dat wordt gedragen door twee leeuwen. Loop nu weer terug richting de Barbarasteeg en ga rechts over de brug de Breesstraat in. Net voor de volgende brug rechts staat het voormalig kantongerecht van Delft. Boven de ingang zie je de Nederlandse leeuw in reliëf en bovenop een leeuw die een wapenschild met de Nederlandse leeuw vasthoudt.

3. Nederlandse leeuw op voormalig kantongerecht (1906-107)

Korte Geer 11

De leeuw houdt een zwaard en een bundel van zeven pijlen vast. De leeuw staat symbool voor kracht en bescherming en is afkomstig uit het wapen van het Huis Nassau. Het zwaard en de pijlenbundel zijn afkomstig van de Statenleeuw.

De statenleeuw stond op het wapen van de Staten-Generaal tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De pijlen staan symbool voor de zeven provinciën en symboliseren samenwerking.

Steek de brug over en ga links de Koornmarkt in. Je passeert de Leeuwenburg uit 1668 met twee kleine leeuwenkoppen en ga bij Koornmarkt 32 rechts, de Molstraat in (geen straatnaambord). Deze komt uit op de Brabantse Turfmarkt. Aan de voorzijde van het huis rechts op de hoek, nummer 51, zie je een kleine gevelsteen met een mol.

4. Gevelsteen met mol

Brabantse Turfmarkt 51

Dit huis heette in de 16^e eeuw al De Molle. Mogelijk verwijst het naar Jan Mol Dirksz die tussen 1347 en 1358 schepen (wethouder) van Delft was. De straatnamen Molstraat en Molslaan ontleen hun naam ook aan Jan Mol.

De historie van gevelstenen

Op deze route kom je diverse gevelstenen tegen. Ze ontstonden in de tweede helft van de 16^e eeuw en werden tot de 18^e eeuw gebruikt als 'huisteken', omdat er nog geen huisnummers waren. De gevelstenen bevatten een afbeelding en/of tekst die iets over het huis, de bewoner of zijn beroep of herkomst zegt. Na de invoering van huisnummers begin 19^e eeuw zijn veel gevelstenen verloren gegaan.

Loop nu naar links richting Brabantse Turfmarkt 84 en 87.

5. Twee leeuwenkoppen

Brabantse Turfmarkt 84

Dit huis dateert uit 1615 en heeft drie maskerstenen waarvan twee leeuwenkoppen. Leeuwen staan symbool voor macht, kracht, moed en waakzaamheid. In de Europese heraldiek is de leeuw, samen met de arend, het meest voorkomende wapendier.

Hij staat symbool voor macht, omdat de leeuw wordt gezien als de heerser van de dieren op land. De arend wordt gezien als de heerser van het luchtruim en het vogelrijk.

6. Paard met rosmolen

Brabantse Turfmarkt 87

Het houtsnijwerk boven de deur is een voorstelling van een Rosmolen: een meelmolen die wordt aangedreven door een paard of ezel. Het houtsnijwerk dateert uit begin 17^e eeuw. Vroeger werd er op het achterterras van dit pand met behulp van paarden een rosmolen bediend om zo granen en andere grondstoffen te malen. Het pand zelf dateert uit de 15^e eeuw.

Op het einde van de Brabantse Turfmarkt met de hoek Burgwal, zie je een bronzen kunstwerk met een vogel.

7. Vogel, boom, boot en water (1994)

Hans Kuijper, hoek Brabantse Turfmarkt/Burgwal

Het kunstwerk bestaat uit vier elementen: een vogel, een boom, een boot en water. Het water verwijst naar de vroegere gedempte gracht en de boot naar de turfschuiten die in de Brabantse Turfmarkt aanmeerden.

Ga hierna rechtsaf de Burgwal op en stop bij de Maria van Jessekerk aan de linkerkzijde..

8. Maria van Jessekerk (gebouwd 1875- 1882)

Burgwal 20

Deze neogotische rooms-katholieke parochiekerk was oorspronkelijk gewijd aan Sint Jozef, maar sinds 1971 aan Maria van Jesse. Voor de kerk was vroeger een lammerenmarkt, waar lammeren werden verkocht ten behoeve van de kerk. Aan weerszijden van de hoofdingang van de kerk zijn waterspuwers, ook wel gargoyles genoemd.

Waterspuwers werden veelvuldig op kerken en kathedralen gebruikt om er voor te zorgen dat het hemelwater goed wegloopt en niet in de muren trekt. Ze komen voor in diverse vormen: dieren, fabeldieren, monsters en mensen. Naast de praktische functie van waterafvoer en versiering van het gebouw, kunnen waterspuwers ook een religieuze of een kwaadwerende functie hebben. De symbolen van het kwaad, demonen en monsters, moesten het levenbrengende water door hun keel laten gaan en werden zo gedwongen iets goeds te doen, namelijk het bevloeien van de aarde. De monsters zouden ook door hun lelijke en enge uiterlijk geesten en demonen buiten de kerk houden.

Zoek de dieren in de kerk

Een bezoek aan deze kerk is de moeite waard!

Binnen zijn, als je goed kijkt, veel dieren te zien. Er zijn veel vogels, natuurlijk Maria en Jozef met hun ezel, maar ook een beeld van de Franse heilige Sint Rochus van Montpellier (1295 - 1327) met zijn hond. Hij is de patroon ter bescherming tegen de pest en besmettelijke ziekten. Ook kan de oplettende kijker Sint Ambrosius aantreffen met zijn voet op een bijenkorf, een glas-in-lood kameel, Sint Gregorius met een duif en daarnaast meerdere lammeren en een pelikaan. Voor een precieze indeling bevelen we de kinderspeurtocht 'Zoek de dieren in de kerk' aan die in de kerk te verkrijgen is.

Verderop rechts op Burgwal 53 zie je tegen de gevel een eenhoorn.

9. Eenhoorn (ca. 1980)

Burgwal 53

De eenhoorn, een fabeldier, verwijst naar de sigarenzaak 'De Eenhoorn' die hier was gevestigd. De eenhoorn is ook een sigarenmerk dat stamt uit Zaltbommel en dateert uit 1815 toen Lion Philips en Gerlacus Ribbius Peletier een bedrijf in tabakswaaren begonnen, getiteld 'De Eenhoorn'. De verwijzing naar de eenhoorn heeft waarschijnlijk te maken met de hoorn, maar kan ook symbolisch zijn aangezien de eenhoorn kan

verwijzen naar zuiverheid en puurheid (kwaliteit van de sigaar). De eenhoorn is ook te zien in het glas-in-lood-raam boven de oorspronkelijke ingang.

Loop iets verder. Rechts is de Beestenmarkt, waar midden op het plein het kunstwerk 'Stier' staat.

10. Stier (1987)

Rob Brandt, Beestenmarkt

Dit kunstwerk herinnert aan de tijd dat de Beestenmarkt in gebruik was als veemarkt: vanaf de zestiende eeuw tot de jaren zestig van de vorige eeuw. De kunstenaar creëerde dit werk tijdens het project 'Hedendaags Delfts Blauw' als zijn hedendaagse interpretatie van het traditionele Delfts blauw. In het kunstwerk zijn verschillende Delftse souvenirs te herkennen, zoals de tegel en het vingerhoedje. De zuil met witte en zwarte vlekken verwijst naar de kleuren van het in Nederland meest voorkomende koeienras, de Holstein-Friesian.

Loop naar het hoekpand op Beestenmarkt nr. 45/45A, schuin rechts achter in de hoek vanaf het punt bezien waar je de Beestenmarkt op ging. Hier is onder de dakgoot een aantal kleine dierenkoppen aangebracht.

11. Dierenkoppen op voormalige Waag (1584/1948)

Beestenmarkt 45/45A

Dit gebouw is in 1948 gebouwd als reconstructie van een uit 1584 daterend pand ter plaatse, dat dienst deed als waaggebouw voor de veehandel op de Beestenmarkt. De tekst op het pand herinnert hieraan. Onder de goot zie je een aantal kleine dierenkoppen (schaap, koe, paard, varken) en twee hoofden van boeren die herinneren aan de veehandel.

Loop nu de hoek om naar de andere zijde van het pand. Hier zie je de tekst 'Hier weegt men 't vee 't zij groot of klein. De uitkomst kan waarlijk niet zuiverder zijn.' die herinnert aan de functie van het pand.

Vanaf hier kun je de route 1,3 km inkorten. Je loopt dan van punt 11 naar punt 20. Ga hiervoor terug naar punt 9 (Eenhoorn) en ga rechts de Burgwal op. Steek de Oude Langendijk over en ga links. Loop verder door en ga rechts naar de voorzijde van de Nieuwe Kerk.

Loop als je de volledige wandeling wilt lopen bij punt 11 door tot het einde van de straat en ga links de Molslaan op. Aan het einde van de Molslaan ga je rechtsaf het Oosteinde op. Deze straat komt uit bij de Oostpoort. Daarvoor zie je rechts op Oosteinde 17 een kleine gevelsteen met twee springende paarden.

12. Springende Paarden (1770)

Oosteinde 17

Dit betreft een huis uit 1770. De gevelsteen is in Lodewijk XVIII-vorm en toont nogal primitief weergegeven springende paarden, of misschien zijn het vossen. De geschiedenis hiervan is onbekend.

Loop de enige overgebleven stadspoort van Delft door en kijk dan achter je omhoog: je ziet de poortwachter en zijn hond.

13. De Waker (1931)

Henk Etienne (1895-1968), Oostpoort

De Oostpoort, vroeger ook Sint-Catherijnepoort genoemd, is de enige overgebleven stadspoort uit de 15 eeuw. Rond de vijftiende eeuw werd om Delft een stadsmuur gebouwd met acht stadspoorten. Deze muur en poorten moesten de stad beschermen tegen vijanden en indringers. Vanuit de muurtorens die zich in de stadsmuur bevonden kon men de omgeving in de gaten houden en indien nodig de bewoners waarschuwen voor vijanden. In de negentiende eeuw werd de Delftse stadsmuur afgebroken, waardoor Delft aantrekkelijker werd voor nieuwe industrieën. Het beeld 'De Waker' verwijst naar de nachtwakers die in de Middeleeuwen de stadspoorten van Delft bewaakten.

Keer om en loop een stukje terug. Ga over de brug aan je rechterzijde en dan gelijk naar links het Oosteinde op. Op Oosteinde 2 zie je een gevelsteen 'De Huidehandel'.

14. Gevelsteen 'De Huidehandel' (17^e eeuw)

Oosteinde 2

Deze gevelsteen dateert uit de 17e eeuw en toont twee mannen die handjevat doen om een prijs overeen te komen over de dierenhuiden tussen hen in. Destijds woonden en werkten veel huidenkopers in Delft. Sommigen kochten niet alleen de huiden voor de handel, maar ook om deze zelf te verwerken als schoenmaker of leerlooier. Deze gevelsteen bevond zich voorheen op een pand (in 1932 gesloopt) achter een woonhuis dat de rijke leerlooier H.H. Roes in 1870 liet bouwen op de hoek van de Oranje Plantage en het Oosteinde.

Keer terug naar de brug en ga linksaf de Oranje Plantage op. Op de hoek op nr. 79 tref je het voormalig huis van een huidenkoper. Loop nu verder de Oranje Plantage op met rechts het water (Rijn-Schiekanaal). Op de nrs. 58 - 77 is het 'Klaeuwshofje'.

15. Vogelklauw boven ingang Klaeuwshofje (1605)

Henk Etienne (1895-1968), Oranje Plantage 58-77

De poort vormt de toegang tot het Klaeuwshofje dat is gesticht door de vooraanstaande en vermogende Delftse bierbrouwer Dirck Jansz. Uyttenhage van Ruyven en zijn vrouw Elisabeth Fredericksdochter van Adrichem. De naam verwijst naar hun bierbrouwerij 'In de Claew' die zich destijds op de hoek van de Koornmarkt en Gasthuissteeg bevond. Het hofje was bedoeld voor arme rooms-katholieke ongetrouwde vrouwen en weduwen. Op de gedenksteen links als je het poortje binnegaat, staan de initialen DWVR en EFVR van de stichters en hun wapenschilden. Op de steen staan ook het klauwtje, het jaar 1605 en de Bijbelspreuk: "Die mildelick saeyen in der armen hoven syllen rycklick meayen in den ovgst hier boven". Dit betekent: Wie karig zaait, zal karig oogsten; wie overvloedig zaait, zal overvloedig oogsten.

Vervolg de Oranje Plantage. Boven de ingang van de huizen op de nrs. 52, 51, 46 en 45 is een vogel boven een nest met eieren te zien.

16. Vogel boven nest (ca. 1885)

Oranje Plantage 52, 51, 46 en 45

Het ornament op deze herenhuizen van rond 1885 symboliseert goed en kwaad. Als je goed kijkt zie je namelijk een slang die probeert om een ei uit het nest te pikken. De vogel probeert haar eieren te beschermen. In de symboliek staat de vogel vaak tegenover de slang als teken van de hemelse wereld tegenover die van de aardse wereld. De vogel staat vaak als dier tussen de goden en de mensen in. Omdat het broedsel wordt beschermd, spreekt er een sterke zorgzaamheid uit.

Mogelijk woonden hier vroeger geestelijken. Een geestelijke zou ermee kunnen zeggen: het geloof overwint het kwade en beschermt de gelovigen (eieren); de vogel zou in dat geval zeer waarschijnlijk een vink kunnen zijn, die symbool staat voor de ziel. De symboliek kan echter ook persoonlijk worden uitgelegd. Een schoolmeester of een notabele die zich richt op goede doelen zou een dergelijke voorstelling ook kunnen gebruiken om aan te geven dat hij zorgdraagt voor de leerlingen of behoeftigen.

Loop verder tot aan de Koepoortbrug over het Rijn-Schiekanaal.

17. Koepoortbrug (1936)

Op de Koepoortbrug zijn zes koeienschedels te zien. De naam verwijst naar de Koepoort die sinds de 15^e eeuw iets verder in het verlengde van de Vlamingstraat lag. Aan deze poort was een brug over de stadsgracht verbonden. De naam Koepoort verwijst naar het vee, vooral koeien, die door de poort naar de stad werden gebracht of vanuit de stadsboerderijen naar de weiden buiten de stad gingen. In 1893 werd de Koepoort uit de 15^e eeuw vervangen door een dubbele ophaalbrug. In 1899 werd de Nieuwe Langendijk (straat richting de Nieuwe Kerk) gedempt en in 1936 werd de huidige Koepoortbrug in het verlengde daarvan gelegd.

Steek rechtdoor over naar de Oosterstraat. Je passeert links de Trompetstraat met een doorkijk naar de Nieuwe Kerk. Iets verder aan de rechterzijde ter hoogte van de

Vlamingstraat bevond zich de oude Koepoortbrug. Het plaatsje dat je nu ziet was een keerlus voor de paarden van het garnizoen om met de affuiten (onderstel van een kanon) goed uit te komen voor de toenmalige brug.

Ga over de brug en dan links de Vlamingstraat in en vervolgens de eerste straat rechts de Houthaak in (naambord alleen op het einde van de straat te zien). Ga aan het einde linksaf het Rietveld op. Tussen nr. 147 en nr. 141 is een poort te zien. Deze poort gaf toegang aan de laatste stadsboerderij in Delft. De rest is gesloopt in de tweede helft van de 20^e eeuw.

Bij Rietveld nr. 141 steek je het water via de loopbrug over. Rechts van de brug op Rietveld nr. 194 zie je een kleine gevelsteen met twee mensen en een varken.

18. Gevelsteen met varken

Rietveld 194

Mogelijk herinnert de gevelsteen aan een varkensslachterij die zich hier bevond. Een varken werd vroeger met de moker bewusteloos geslagen voordat het werd geslacht.

Links van de brug zie je tegen de gevel van Rietveld nr. 184 en 186 een plaquette 'de duif'.

19. Plaquette de duif (1979)

Jan Rot (1925 - 1983), Rietveld 184

Dit pand is gebouwd in 1979. De plaquette met de duif is door de eerste bewoners en tevens ontwerpers van het huis bedoeld als vredessymbool (in een tijd van mogelijke kernbewapening).

Vervolg nu het Rietveld en ga aan het einde links het Vrouwjutenland op richting de Nieuwe Kerk. Ga bij de tweede brug rechts de Kerstraat in. Deze straat komt uit op de Markt (hartje Delft). Het is één van de grootste historische marktplaatsen van Nederland. In de Nieuwe Kerk is het praalgraf van Willem van Oranje te bewonderen die daarop is

afgebeeld met een hond aan zijn voeten. Tevens bevindt zich er de grafkelder van het Koninklijk Huis. Bezoek vooral deze kerk en beklim ook de toren voor een mooi uitzicht over Delft.

20. Nieuwe Kerk (gebouwd tussen 1383 en 1510)

Markt 80

Het praalgraf (1623) van Willem van Oranje (1533 - 1584) domineert het koor van de Nieuwe Kerk en is uitgevoerd met diverse marmersoorten (zie foto voorzijde van deze kunstroute). Het is gemaakt door de beeldhouwer Hendrick de Keyser (1565 - 1621). In de 'tempel' ligt binnenin een witmarmeren gisant (liggend beeld van een gestorvene) van Willem met een hond aan zijn voeten. Deze hond moet een bijzondere betekenis voor hem hebben gehad. Hij is meermalen afgebeeld, ook bij het beeld van Willem van Oranje op het plein in Den Haag. Volgens de overlevering zou de hond ook minstens een keer het leven van Willem hebben gered, omdat hij een moordaanslag verhinderde door te gaan blaffen. De hond staat ook symbool voor trouw: de trouw van de hond aan Willem. Maar ook de trouw van Willem aan 'zijn volk'.

Aan de voorzijde is Willem zittend afgebeeld. De vier vrouwen op de hoeken van het graf personifiëren deugden: vrijheid (vrouw met scepter en hoed), rechtvaardigheid (vrouw met weegschaal), godsdienst (vrouw met boek en klein kerkgebouw) en dapperheid/kracht (vrouw met eikentak en leeuwenvacht). Deze vier deugden zijn bewust gekozen om Willems rol als Vader des Vaderlands te benadrukken. Links van het beeld rechtvaardigheid staat de lijfspreuk van de prins "saevis tranquillus in undis": rustig te midden van de woelige baren. Voorgesteld door een ijsvogel die naar zijn nest in een rots vliegt welke door de wind gebeukt wordt.

In de kerk zijn ook nog andere dieren te zien:

- Grafmonument Koning Willem I (1772 - 1843): je ziet de koning liggend met een scepter tegen een leeuw afgebeeld.

- Gedenkteken van Willem George Frederik (1774 - 1799), zoon van stadhouder Prins Willem V: de treurende vrouw stelt het Vaderland voor dat in rouw is. Boven haar hoofd staat het woord pietas (piëteit) gegrift. De pelikaan staat hier symbool voor de moederlijke gehechtheid (moederliefde).
- Glas-in-lood ramen: in de ramen zijn Bijbelse thema's verbeeld en er zijn ramen die verwijzen naar belangrijke gebeurtenissen of personen uit de Nederlandse geschiedenis. In een aantal hiervan zijn ook dieren te zien.
- Graven in de vloer van de kerk: op de wapens die op de graven zijn aangebracht zijn diverse dieren te ontdekken
- (Hoofd)kansel: bij de trap van het spreekgestoelte zie je een feniks (symbool van herrijzenis). In het houtsnijwerk rond de kansel zie je de dieren van de evangelisten Marcus (leeuw), Lucas (rond) en Johannes (arend) afgebeeld.

Waarom worden de evangelisten met deze dieren afgebeeld? In de derde eeuw na Christus werden de evangelisten vereenzelvigd met deze symbolen.

Bij Marcus werd de link gelegd met de leeuw (een woestindier), omdat zijn evangelie begint met Johannes de Doper in de woestijn, en omdat er van Jezus gezegd wordt dat hij in de woestijn verbleef te midden van de wilde dieren.

Lucas begint zijn evangelie met de aankondiging van de geboorte van Johannes de Doper op het moment dat zijn vader Zakarias priesterdienst heeft in de tempel. Destijds werden runderen in tempels als offerdier gebruikt, vandaar de link met een rund.

Het evangelie van Johannes begint met een filosofische/theologische uiteenzetting over tijd en eeuwigheid. Voor Johannes werd het symbool van de arend bedacht, omdat dit dier hoog kan vliegen en van bovenaf een goede kijk op de aarde heeft.

Loop naar het Stadhuis aan de andere kant van de Markt. Op de panden 69 en 47, links, zijn ook nog dieren te zien. Op de gevel van Markt 69 (1657) zijn twee gevelstenen van vergulde leeuwenkoppen (waakzaamheid) te zien en boven de ingang van Markt 47 (ca. 1780) een salamander in glas-in-lood (mogelijk een verwijzing naar de apotheek; de salamander is een symbool voor vuur, mogelijk hier in relatie tot de apotheek het symbool voor zuivering). Helemaal boven op dit pand houdt een leeuw een (verweerd) wapenschild met daarop de tekst *Reparata 1884* vast.

21. Stadhuis (gebouwd 1618 - 1620)

Architect Hendrick de Keyser, Markt 87

Bovenaan tegen de gevel van het stadhuis is een rode leeuw te zien, het wapen van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Op de hoeken van het stadhuis zijn ook leeuwenkoppen te zien als symbool van waakzaamheid en macht.

Vroeger werden aan de achterkant van het stadhuis bij de zwarte toren, rechts van de deur, twee stadsarenden in een kooi gehouden. Als een arend stierf werd die vervangen. Dit kostte veel geld, destijds 40 gulden. In 1775 stopte de gemeente ermee, omdat het te duur werd. Het is niet helemaal duidelijk wat het nut van het houden van stadsarenden was. Misschien was het symbolisch, omdat arenden vaak voorkwamen in stadswapens (als symbool van macht, schoonheid en onafhankelijkheid). Maar ze kunnen ook zijn gebruikt als vleesproevers.

Net voor het Stadhuis is rechts een smalle steeg, de Bonte Ossteeg. Hier staat een met ossen beschilderde transformatorkast met daarbovenop een klein, in Delfts blauw beschilderd beeld van een os.

22. Delfts blauwe os (2013)

Hugo Kaagman, Bonte Ossteeg

Dit kunstwerk verwijst naar één van de oudste cafés van Delft: de Bonte Os. Rond 1560 werd namelijk aan de Voldersgracht 10 Herberg de Bonte Os geopend. De Bonte Ossteeg die naar het markplein leidt, is vernoemd naar deze herberg. De herberg behield de naam de Bonte Os, tot 1957. Op het moment van schrijven van deze route bevindt zich op de Voldersgracht een sportcafé dat nog steeds de naam Bonte Os draagt.

Loop nu door de Bonte Ossteeg, langs de Delfts blauwe muurschildering en ga links de Voldersgracht op. Op de nrs. 6, 5 en 4 zie je drie gevelstenen.

23. Gevelstenen van een pauw, vis en hert

Voldersgracht 6, 5 en 4

Voldersgracht nr. 6 Pauw

Dit huis heette al in 1586 de Pauw, later het Pauwtje. De gevelsteen is in renaissancestijl. Boven de pauw is nog een engeltje aangebracht. De pauw is pas in 1966 verguld.

Voldersgracht nr. 5 Bruinvisch

Dit pand heette al in 1584 'de Bruynvisch'. De vis is op zich geen bruinvis en was oorspronkelijk ook niet bruin maar verguld. Het verhaal gaat dat het bruin geschilderd is toen de gevelsteen (tweedehands) werd aangeschaft.

Voldersgracht nr. 4 't Hart

De trapgevel dateert van 1887, maar de gevelsteen is ouder. Hij is afkomstig van het huis 't Hart dat hier al langer stond. Dit is oud Hollandse spelling voor hert.

Op Voldersgracht 1 bevindt zich de voormalige Vleeshal van Delft.

24. Voormalige vleeshal (1650)

Voldersgracht 1

Op deze voormalige vleeshal zie je ornamenten van koeien- en schapenkoppen boven de ingangen. In het fronton zie je twee engeltjes die het wapen van Delft vasthouden en worden geflankeerd door een ooi en een ram. Toen halverwege de 19e eeuw de hygiënische omstandigheden verbeterden, werd het mogelijk om vlees bij een slager te kopen. De vleeshal verloor hierdoor zijn functie. Vanaf 1871 werd de vleeshal de 'Koorbeurs' (handel in koren).

Aan de andere zijde van de straat zie je op de hoek van het statige bakstenen gebouw twee dierenornamenten: een uil en een pelikaan.

25. Winkelpand met uil en pelikaan (1913)

Markt 1/Cameretten

Dit gebouw dateert uit 1913 en is gebouwd door de architect A. van der Lee. Door de buurman, die een manufacturenwinkel (textiel) aan Markt 3 dreef, is dit pand gekocht en bij zijn 'oude' pand betrokken, waarna hij een nieuwe voorgevel liet optrekken, aangepast aan de stijl van de Cameretten. De pelikaan en uil staan waarschijnlijk symbool voor respectievelijk zorgzaamheid en wijsheid.

Naast de voormalige Vleeshal bevinden zich de Visbanken. Tussen de Visbanken en voormalige vleeshal staat nog een kleine fontein met een leeuwenkop.

26. Visbanken (1342)

Cameretten 2

In 1342 gaf de Graaf van Holland speciale toestemming aan Delft om vis te verhandelen op een aparte markt. Dit gebeurt tot nog toe nog steeds op de Visbanken. Vroeger liepen er rond de Visbanken en Vleeshal ooievaars rond die de restjes opaten.

Steek nu de brug voor je over en ga meteen rechts de Hyppolytusbuurt op. Aan het eind van het winkelpand op de hoek is een gevelsteen aangebracht die verwijst naar het huis van Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723) dat hier vroeger stond.

27. Gevelsteen Antoni van Leeuwenhoek

Hyppolytusbuurt 1

Op de gevelsteen staat: 'Hier stond het huis 'Het gouden hoofd' waar 91 jaar oud op 26 augustus 1723 overleed Antoni van Leeuwenhoek de ontdekker van microben'. Dit zijn micro-organismen die te klein zijn om met het blote oog te zien.

Antoni van Leeuwenhoek was een microbioloog en is bekend geworden door zijn zelf gefabriceerde microscoop en zijn ontdekking van de micro-organismen. Antoni van Leeuwenhoek werd geboren in Delft en het gezin woonde in de Leeuwenpoort (een straatje aan het Oosteinde) in Delft - vandaar zijn achternaam.

Vervolg de Hyppolytusbuurt tot net voorbij de Oude Kerk. Recht voor je zie op de zijgevel van het pand (Voorstraat 1) een kleine gevelsteen met daarop 'De Blauwen Hont'.

28. De Blauwen Hont (1972)

Johan Bijsterveld, Voorstraat 1

In 1966 brandde dit pand waar destijds een kruidenier in was gevestigd af. De bewoners die in 1970 het pand kochten, kregen de gevelsteen van hun familie cadeau toen het pand weer als nieuw werd opgeleverd. De bewoners hadden in het archief gezocht naar de historie van het huis en vonden gegevens die teruggingen tot 1574.

Jan Hendrikszoon Mandemaeker was toen de bewoner. Het pand heeft in de loop der jaren diverse namen gehad. Bij alle namen speelt de hond, steeds verschillend gespeld, de hoofdrol: Bonte Hont, Zwarte Hond, Vergulde Hond, de witte hond, de witte en zwarte hond, Vergulde blauwe hond en De Blauwen Hont.

Aan de overzijde, over de Poelbrug rechts, op Voorstraat nr. 12 is een gevelsteen 'de Ghecapte Poel'.

29. Gevelsteen 'De Ghecapte Poel' (2000)

Voorstraat 12

Deze gevelsteen is geplaatst in 2000 ter gelegenheid van de restauratie van de voor- en achtergevel van het huis. De afbeelding is gebaseerd op de geschiedenis van het huis, dat deels dateert uit de 16^e eeuw: 'Ghecapte' herinnert aan de kapsalon die hier lange tijd was gevestigd; 'Poel' verwijst naar de 'poelenmarkt' die vroeger op de Poelbrug tegenover het huis werd gehouden. Het woord poelier is afgeleid van het Latijnse pullarius dat oppasser van de kippen betekent.

Ga nu links de Oude Kerkstraat in en kijk even omhoog naar de rode leeuwen onder het uurwerk van de toren van de Oude Kerk. Ze dragen het wapen van Delft. De paal in het midden van het wapenschild verwijst naar de Oude Delft, de oudste gracht van Delft. Je komt nu uit op de Oude Delft. Vervolgens steek je de brug over en ga je de Schoolstraat in. Op Schoolstraat nr. 28-30 is een voormalig koetshuis te zien.

30. Voormalig koetshuis (1776)

Schoolstraat 28-30

Dit koetshuis is in 1776 gebouwd in opdracht van Adriaan van Vredenburg (1680-1759) afkomstig uit een van de meest opvallende regentenfamilies van Delft en burgemeester en bewindhebber van de VOC. Het koetshuis omvatte een stallingruimte voor koetsen, een stal voor zes paarden, een kleine koetsierswoning en een hooizolder. In 1912 werd het koetshuis verbouwd tot winkelpand.

Vlak voor het einde van de Schoolstraat ga je linksaf naar het Sint Agathaplein.

31. Delfts blauwe lantaarnpalen (2010)

Wendy Steenks en Ling Yun, Sint Agathaplein

Delft staat bekend om zijn Delfts blauw: in de 16^e eeuw kwamen veel Vlaamse pateelbakkers naar Delft en door de VOC kwam Nederland in aanraking met porselein uit China. Deze combinatie heeft geleid tot het beroemde Delfts blauw. De lantaarnpalen bevatten vogelmotieven, traditionele en moderne afbeeldingen en verwijzingen naar Jingdezhen, een stad in China die een belangrijk centrum was voor de fabricage van porselein onder de Ming-dynastie. De Koninklijke Porceleyne Fles, opgericht in 1653 is de enige overgebleven Delftse aardewerfabriek uit de 17e eeuw. Dieren hebben veel kunstenaars tot inspiratie gediend en zijn vaak op Delfts blauw aardewerk terug te vinden.

Rechts op het ijzeren hek zie je het wapen van de provincie Zuid-Holland met daaronder de wapenspreuk Vigilate deo confidente (Waakt, vertrouwende op God). Verlaat het Sint Agathaplein via de twee stenen poorten aan de andere zijde. Voor de eerste poort zie je links op de muur van het Museum Prinsenhof het wapenschild van Willem van Oranje met vier leeuwen. Op de toren daarboven is een windwijzer met een leeuw te zien. Als je onder de eerste poort bent doorgelopen en omhoog kijkt, zie je

opnieuw de leeuwen die het wapenschild van Delft dragen op de Oude Kerk en een windwijzer in de vorm van een haan.

32. Haan op Oude Kerk

De haan is vaak als windwijzer op protestantse kerken te zien. Hij heeft niet alleen de praktische functie om aan te geven vanuit welke richting de wind waait, maar ook een symbolische betekenis. De haan herinnert aan de verloochening van Jezus door Petrus. Jezus had voorspeld dat Petrus voordat de haan zou kraaien, driemaal zou ontkennen dat hij Jezus kende nadat Jezus gevangen zou zijn genomen.

De haan staat ook voor het berouw van Petrus hierover. Petrus verkondigde volgens de overlevering het christelijke geloof tot aan zijn dood. Daarnaast wordt de haan gezien als symbool van Christus. De haan kondigt immers een nieuwe dag aan, een synoniem voor het christelijk geloof.

Je bent nu weer op de Oude Delft beland en gaat rechtsaf. Als je tijd hebt, is het de moeite waard om de Oude Kerk te bezoeken. De ingang bevindt zich over de brug en dan meteen links. Als je de kerk niet bezoekt, ga je de brug niet over, maar loop je naar rechts naar het Gemeenlandshuis op Oude Delft 167.

33. Oude Kerk Delft (1246)

Oude Delft 167

Dit is de oudste kerk van Delft. De kerk, ook de Oude Jan genoemd, is waarschijnlijk ontstaan rond 1049 toen hier een kleine tufstenen kerk werd gebouwd. Daarna volgden diverse uitbreidingen. Het jaar 1246 wordt als het officiële 'geboortjaar' van de Oude Kerk gezien.

In de kerkelijke kunst van het Christendom kom je vaak dieren tegen. Binnen kun je ze op de volgende plekken zien:

- **(Hoofd)kansel:** deze wordt gedragen door faunen, mythologische wezens waarbij de mannen worden afgebeeld met hoorns en bokkenpoten. Verder zie je op de kansel afbeeldingen van drie evangelisten (v.l.n.r.): Marcus met leeuw, Lucas met rund en Johannes met arend.
- **Doopvont:** hierop zijn ook de dieren van de drie evangelisten te zien: de leeuw van Marcus, het rund van Lucas en de arend van Johannes. De vierde evangelist Mattheus heeft geen dier maar wordt gesymboliseerd door een gevleugelde mens.
- **Graftombe Maarten Harpertzoon Tromp (1598 - 1653):** boven de graftombe van deze beroemde zeevaarder zie je griffioenen. Een griffioen is een hybride fabeldier dat de heerschappij over twee rijken symboliseert: over de aarde (zijn leeuwenlichaam) en over de lucht (de kop en de vleugels van een adelaar). Links en rechts naast de griffioenen staan tritons (half man - half vis) en dolfijnen.
- **Graftombe Elisabeth van Marnix (1585 - 1608):** boven deze graftombe zie je een eenhoorn en de familiewapens worden door leeuwen en arenden gedragen.
- **Graf Johannes Vermeer (1632 - 1675):** op het graf in de vloer zie je een afbeelding van een rund. Dit verwijst naar het Sint-Lucas Gilde waarvan Vermeer lid was.
- **Glas-in-lood ramen:** hierin zijn diverse dieren te herkennen, vaak als onderdeel van een Bijbels verhaal. Te zien zijn o.a. apen (raam 13, 27), ezels (2, 6, 9, 16, 19, 20), geiten (21, 27), honden, vaak als symbool van trouw (2, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 27), een kreeft (14), een leeuw (14, 27), een neushoorn (9), olifanten (8, 13), paarden (12, 26), runderen (12, 14, 27), schapen/lammeren (4, 10, 16, 21, 27), varken (9), vissen (10, 14, 27), vogels (2, 12, 13, 21, 26, 27), een walvis en andere zeedieren, hier als symbool voor het element water (13).

- Graven in de vloer van de kerk: op de wapenschilden die op de graven zijn aangebracht zijn ook een aantal dieren te ontdekken.
- Kleine kansel: Hier zie je Jezus als de goede herder met een lam afgebeeld die zorgt voor zijn schapen. Verder zie je er wederom Marcus met leeuw en Lucas met een rund afgebeeld.

34. Gemeenlandshuis (1505)

Oude Delft 167

De eerste eigenaar van het Gemeenlandshuis was Jan de Huyter, destijds baljuw en dijkgraaf van Delfland en tevens schout van Delft. Sinds 1645 is het Gemeenlandshuis eigendom van het Hoogheemraadschap van Delfland. Op de gevel van dit laatgotische pand zijn diverse dieren te zien. Helemaal bovenop het pand is het wapenschild van het Hoogheemraadschap te zien dat wordt vastgehouden door een arend. Ditzelfde wapenschild is ook te zien boven de toegangsdeur en wordt daar vastgehouden door twee keizerlijke arenden. Daaronder zijn acht wapenschilden te zien met leeuwen, vogels en een koe. De wapenschilden verwijzen waarschijnlijk (als heraldische motieven) naar de graven van Holland en Bourgondië. De wapenschilden zijn in de 17^e eeuw door het Hoogheemraadschap Delfland aangebracht.

Rechts naast de wapenschilden is op de muur een ridder te paard te zien. Dit verwijst waarschijnlijk naar het feit dat Jan de Huyter naar het 'heilige land' reisde in 1520. Hij was hierdoor lid van het broederschap van Jeruzalem en mocht zich daarmee ridder noemen.

Links naast de familiewapens zie je de rode leeuw van het wapen van Holland. Ook bevatten de glas-in-loodramen een aantal wapenschilden met dieren zoals een leeuw en slangen. Verder zie je links in de gevel veel verschillende dieren verborgen: echte dieren en fabeldieren zoals de dubbele adelaar-griffioen en een eenhoorn. Laat je fantasie erop los!

Deze uitbundige versieringen zijn kenmerkend voor de gotische beeldhouwkunst waarbij gebouwen werden versierd met beelden, dieren, planten en symbolische figuren. Onder in de gevel zijn kleine zwarte dierenkoppen te zien van ijzer om de leidsels van paarden aan te knopen. Op de toren van het gebouw staat een 'zeemeerman' als windvaandel bij wijze van statussymbool.

Volgens overlevering (de 'remarquable historie van den oyevaer') zou tijdens 'de grote brand' in 1536 een ooievaar op het dak van het gebouw hebben genesteld die tijdens de brand zijn jongen met zijn vleugels probeerde te beschermen. De ooievaar en haar jongen hebben dit niet overleefd. Dit verhaal is in dichtvorm vastgelegd door Cornelis Musius (1500 - 1572), de prior van het St. Agatha-klooster.

Het gebouw naast het Gemeenlandshuis, aan de Oude Delft 161, is een voormalig klooster en ook eigendom van het Hoogheemraadschap van Delfland. Boven het raam zie je opnieuw het wapen van het Hoogheemraadschap.

Aan de overkant op Oude Delft nr. 128 heet een huis 'den gulden Haringhen'. Boven de ingang zijn twee goudkleurige haringen te zien.

35. Den Gulden Haringhen (ca. 1600)

Oude Delft 128

Sinds circa 1600 was dit huis eigendom van vishandelaren, hoewel deze gek genoeg juist riviervis verkochten (dus geen haringen). De riviervismarkt ligt om de hoek.

Vervolg de Oude Delft tot aan de tweede brug (Touwbrug) aan de linkerzijde. Als je deze brug oversteekt kom je in de Peperstraat waar op nummer 5 een kleine gevelsteen van een vos is.

36. Vos (1938)

Peperstraat 5

In dit huis was vanaf circa 1934 de horlogemaker Klaas Vos gevestigd. Vanaf 1920 was hij stadsuurwerkmaker en had hij de zorg voor het onderhoud van alle klokken van de gemeente, waaronder ook de klokken van de torens van de Oude en Nieuwe Kerk. Klaas Vos overleed in 1955. Zijn zoon zette de zaak voort tot 1966. De gevelsteen met de omkijkende vos is in de gevel geplaatst bij de herbouw in 1938 na de brand in de Peperstraat in februari van dat jaar. Mogelijk is de steen door Henk Etienne (1895-1968) vervaardigd.

Dit is het einde van de route.

Als je terug wilt naar het station, loop dan weer terug de brug over en loop rechtdoor de Binnenwatersloot op. Rechts op nr. 34 zie je nog een glas-in-lood raam met daarop een bijenkorf. Hier bevond zich vroeger de glashandel Poppink. Ga aan het einde van de Binnenwatersloot links. Verderop links aan de overkant is station Delft.

COLOFON

Dit is een uitgave van het Dierenmuseum.

Redactie: Henny van Rij en Anke Willemstein i.s.m. Marlies Hansen en Els van Rooijen

Fotografie: Henny van Rij

Vormgeving: Henny van Rij en Harry van Oers

Heb je nog vragen of opmerkingen?

Mail dan naar info@dierenmuseum.nl of kijk op www.dierenmuseum.nl

@ Dierenmuseum 2017